

شهرهای زیارتی

در

سرزمین های اسلامی

آثار پژوهش دانشجویان دکتری شهرسازی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

زیر نظر: حسین سلطان زاده

(رئیس دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین)

پدید آورندگان:

حسین سلطان زاده، ندا غربا، سارا جلالی، لیهون اسدی، فرزانه حبیبی،

نازیلا رشیدپور، سپیده موحد، احسان نورانی

عنوان و نام پدیدآور	شهرهای زیارتی در سرزمین‌های اسلامی / آثار پژوهشی دانشجویان دکترای شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین؛ زیر نظر دکتر حسین سلطان‌زاده؛ پدیدآورندگان دکتر حسین سلطان‌زاده ... [و دیگران].
مشخصات نشر	تهران : دانشگاه آزاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات؛ قزوین: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۱۲۴ ص. : مصور، جدول، نقشه.
شابک	978-964-10-3086-7
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	پدیدآورندگان؛ حسین سلطان‌زاده، ندا غربا، سارا جلالی، لهن اسدی، فرزانه حبیبی، نازیلا رشیدیپور.
موضوع	زیارتگاه‌های اسلامی — تاریخ
موضوع	زیارتگاه‌های اسلامی
شناسه افزوده	سلطان‌زاده، حسین. ۱۳۳۵ -، ناظر
شناسه افزوده	دانشگاه آزاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات
شناسه افزوده	دانشگاه آزاد اسلامی. واحد قزوین.
رده بندی کنگره	DS ۷۹/ ۹/ ۹ ش ۱۳۹۳
رده بندی دیویی	۹۵۶/ ۱
شماره کتابشناسی ملی	۶۲۰۳۲۵

عنوان کتاب	شهرهای زیارتی در سرزمین‌های اسلامی / آثار پژوهشی دانشجویان دکترای شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
زیر نظر	دکتر حسین سلطان‌زاده
ناشر	سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
طرح جلد و صفحه آرای	با همکاری احسان نورانی
ویراستار	با همکاری احسان نورانی
سال انتشار	۱۳۹۳
نوبت چاپ	اول، ۱۳۹۳
شمارگان	۲۰۰۰ نسخه
قیمت	۷.۶۰۰ تومان
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۳۰۸۶-۷

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

ساختمان مرکزی	قزوین، بلوار نخبگان، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
مرکز پخش قزوین	۰۲۸-۳۳۶۷۵۷۸۷، ۳۳۶۸۸۰۵۸
مراکز فروش تهران	۰۲۱-۶۶۹۰۵۳۱۵، ۶۶۹۷۸۵۱۸، ۶۶۴۸۳۲۵۱، ۶۶۴۹۴۵۴۱
آدرس سایت	www.qiau.ac.ir
پست الکترونیک	spc@qiau.ac.ir

فهرست مطالب:

۵	 مقدمه
۷	 چگونگی شکل گیری و معماری مزارها/ حسین سلطان زاده
۲۳	 شهر مکه در گذر تاریخ/ ندا غربا
۳۳	 مسجد النبی در بستر توسعه شهر مدینه/ سارا جلالی
۴۷	 تحولات کالبدی نجف اشرف و حرم علوی در بستر تاریخ/ لیهون اسدی
۵۹	 نقش و تأثیر مزارها بر روند شکل گیری شهرهای زیارتی (نمونه موردی شهر کربلا)/ فرزانه حبیبی
۷۳	 از عقروقوف تا الکاظمیه: بررسی تأثیر آرامگاه زیارتی در روند شکل گیری شهر کاظمین/ نازیلا رشیدپور
۸۷	 بررسی تطور کالبدی شهر زیارتی مشهد و حرم امام رضا(ع) در گذر تاریخ/ سپیده موحد
۱۰۵	 گونه شناسی زیارتگاه ها و مزارهای دمشق/ احسان نورانی

به نام پروردگار

مقدمه

شاید بتوان آرامگاه‌ها را مهمترین بناهایی دانست که طراحی و ساخت آن‌ها در فرهنگ‌های گوناگون انسانی نه به دلایل کارکردی و ضروری، بلکه به سبب اعتقادات و باورها بوده است و به همین سبب می‌توان بیان کرد که بیشترین تنوع در مفهوم و شکل معماری را می‌توان در این گونه فضاها مشاهده کرد و بعضی از آثار مهم معماری جهان را همین آرامگاه‌ها و مزارها شکل داده‌اند و می‌توان بیان کرد چگونگی مفهوم و شکل معماری این گونه از فضاها بازتاب اعتقادات، باورها و آداب پیروان هر آیین بود. در بعضی از جامعه‌های کهن مانند مصر باستان به سبب آن که گمان می‌کردند محفوظ ماندن جسد می‌تواند در زندگی پس از مرگ موثر باشد، سرمایه‌گذاری فراوانی در زمینه مومیایی کردن اجساد و ساخت آرامگاه‌های شکوهمند می‌کردند و عظیم‌ترین فضاها را به اینگونه بناها اختصاص می‌دادند، در حالی که در برخی سرزمین‌های دیگر مانند بعضی مناطق هند در برخی دوره‌های تاریخی معتقد بودند که جسد افراد متوفی را باید سوزاند و خاکستر آنان را در هوا پراکنده کند یا در دریا ریخت، در نتیجه بنایی برای نگهداری جسد نمی‌ساختند، هر چند که در بین بعضی از همان فرقه‌های آیینی برای بزرگداشت افراد خاص و پادشاهان، خاکستر جسد آنان را در فضایی نگه‌داری می‌کردند و برای آن بنایی شکوهمند می‌ساخته‌اند. بنابراین شاید بتوان از یک دیدگاه، اساس از آنجا که آرامگاه‌ها را بازتاب بزرگداشت افراد مهم و مقدس در هر سرزمین یا در هر آیین پس از فوت آنان دانست که البته در بعضی از سرزمین‌ها یا آیین‌ها این پدیده بسیار فراتر از بزرگداشت افراد مورد توجه قرار می‌گیرد و بخش مهمی از اعتقادات آیینی را در بر می‌گیرد. به نظر می‌رسد که کمابیش در عموم تمدن‌های بزرگ و مهم برای بسیاری از بزرگان دینی یا افراد شاخص یادمان‌ها یا مزارهایی می‌ساختند که نام و یاد آنان را به این ترتیب گرامی دارند. در ایران باستان نیز سنت ساختن آرامگاه و دخمه برای بزرگان مرسوم بوده است و چنان‌که شمار بسیار محدودی از آرامگاه‌ها مانند آرامگاه کوروش و مقابر صخره‌ای هخامنشی باقی مانده است. مدتی در دوره ساسانیان نه تنها با ساختن مزار برای افراد خاص، بلکه برپایه برخی اسناد گویا بنای آرامگاه‌هایی را که می‌توانستند مورد شناسایی قرار دهند، تخریب می‌کردند و به نظر می‌رسد که این پدیده احتمالاً ریشه در سنت‌های برخی قبایل آریایی داشته است و گویا موبدان برای توجیه آن موضوع آلودگی خاک را در اثر دفن اجساد در آن مطرح می‌کردند.

در قرن‌های نخست هجری به سبب ساده‌گرایی و دوری از تجمل و شکوه برای بعضی از آرامگاه‌ها تنها یک سایبان یا فضای ساده می‌ساختند و به نظر می‌رسد استفاده از چهار طاقی‌های باز و بدون دیوار به همین منظور بوده است. یکی از قدیمی‌ترین آرامگاه‌های باقی مانده از قرن‌های نخستین هجری در ایران، آرامگاه امیر اسماعیل سامانی در بخارا از قرن سوم و پس از آن آرامگاه قابوس بن وشمگیر از

قرن چهارم و سپس شمار فراوانی آرامگاه از قرن پنجم و پس از آن در ایران ساخته شد. از دوره ایلخانی به بعد ساخت مجموعه های بزرگ آرامگاهی معمول شد و از دوره صفویه به بعد طرح های توسعه مزارهای مذهبی اجرا شد.

اهمیت بعضی از زیارتگاه ها چنان می باشد که موجب شکل گیری یا توسعه بعضی از شهرها می شده است که بسیاری از آن ها اینک نیز اهمیت خود را حفظ کرده اند. مزار امامان بزرگوار و پیشوایان دینی ما شیعیان از جنبه دینی بسیار اهمیت دارد و موجب شده اند که شهرهایی زیارتی شکل گیرند که اینک نیز در حیات اجتماعی بسیار نقش دارند. در این اثر که شامل شماری مقاله مستخرج از بررسی های درس شهرسازی اسلامی دانشجویان دکتری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین و تنها حاصل یک تمرین درسی طی یک ترم است. به بررسی چگونگی شکل گیری بعضی از شهرهای زیارتگاهی در بخشی از جهان اسلام اختصاص یافته است و طبیعی است که برای بررسی دقیق هر یک از شهرهای زیارتی به بررسی های اسنادی و میدانی بیشتری نیاز است. برای آشنایی برخی از دانشجویان و پژوهشگران از روند شکل گیری و انواع مزارها در ایران، مقاله ای در این زمینه در ابتدای مجموعه آورده شد.

لازم است از حمایت های استاد ارجمند جناب آقای دکتر موسی خانی ریاست محترم دانشگاه در توسعه فعالیت های پژوهشی سپاسگزاری شود. همچنین از پژوهشگران دوره دکتری که آثار آنان در این مجموعه فراهم شده و به ویژه از آقای مهندس احسان نورانی به سبب همکاری در تنظیم نهایی این مجله به سپاسگرمی نمایم. این اثر بدون کاستی نیست، نقد مجموعه و بیان کاستی های آن توسط همکاران گرانقدر و پژوهشگران محترم مایه خرسندگی خواهد بود.

حسین سلطان زاده

پس دانشکده معماری و شهرسازی

دانشگاه آزاد اسلامی قزوین